

Fatih Başakşehir Muhafazakâr Mahallede İktidar ve Dönüşen Habitus

Kemal Temel¹

ORCID: 0000-0001-6604-205X

İrfan Özet

Fatih Başakşehir Muhafazakâr Mahallede İktidar ve Dönüşen Habitus
İstanbul, 2019, İletişim Yayınları, 357 sayfa

Türkiye’de modernleşme sürecinin dinamikleri etrafında belirlenen kültürel alanda ikili kutupların varlığı, Batılı kültürel form ve tarzları onaylayan Alafranga ile buna mesafeli Alaturka arasında yaygın kabul gören bir hiyerarşinin varlığına sahne olur. Sembolik beyaz Türk statüsü Alafranga beğenisine sahip yüksek derece eğitilmiş ve seküler üst-orta sınıflardan oluşurken, Alaturka yaşam tarzına sahip kesimler kırdan kente göç eden, geleneksel yaşam değerlerine sahip Müslüman alt-orta sınıflardan oluşur (Karademir Hazır, 2016). Türkiye’de sınıf-kültürel süreçler uzunca bir süre bu ikiliğin etrafında değerlendirilir (Karadağ, 2009). Peyami Safa’nın ünlü romanı *Fatih-Harbiye* söz konusu ikiliği ele alan ilk metinler arasında yer alır. İki semt arasındaki radikal kutuplaşma roman kahramanı Neriman’ın gözünden iki farklı toplumsal dünyanın gerilimi olarak okunur. Ancak bu iki kutuplu yapı 1980’li yıllarda başlayan ve 2000 sonrası dönemde temayüz eden yeni tüketici tipolojisinin ve Müslüman orta sınıfların yükselişiyle beraber yerini çeşitliliğe bırakır. İslâm’ın kamusal alanda artan görünüşleriyle yeni tüketici kapitalizminin ortaya çıkışındaki paralellik, İslâmî olarak tanımlanan tüketim ürünlerinin gözle görünür artışına sahne olur. Yeni İslamcı kültür endüstrisinin oluşumu toplumsal tabakaları belirleyen temel kriterleri büyük ölçüde dönüştürmeye başlar. Böylelikle Türkiye’nin ulusal/kültürel repertuarındaki iki kutuplu sınıf-kültürel farklılaşma yerini çok katmanlı mekânsal görünümlere

¹ Öğr.Gör. Bursa Uludağ Üniversitesi, E-mail: kemaltemel@uludag.edu.tr

bırakır. Sınıf-kültürel formlar artık saf bir biçimde geleneksel-modern, seküler-dindar, kır-kent ayrımlarının dışında kentsel alanda mekânsal farklılaşmalar etrafında belirlenir. Son yıllarda Müslüman orta sınıfları Bourdieu'nün habitus kavramı etrafında değerlendiren çalışmalar, sınıfsal yelpazedeki çeşitliliği ele almaya başladılar. Aksu Akçaoğlu'nun (2018, İletişim Yayınları) Ankara'da Çukurambar mahallesinde muhafazakâr orta sınıf habitusunun dönüşümüne odaklanan *Zarif ve Dinen Makbul: Muhafazakar Üst-Orta Sınıf Habitusu* isimli çalışmasını Cihad Özsöz'ün (2019, Libra Yayınları) *Kutsal ve Kural: Kayseri'de Yeni Muhafazakâr Orta Sınıfın Dönüşümü* ve son olarak bu değerlendirmenin konusu olan İrfan Özet'in (2019, İletişim Yayınları) *Fatih-Başakşehir Muhafazakâr Mahallede İktidar ve Dönüşen Habitus* başlıklı çalışmaları takip eder. "Muhafazakâr" orta sınıfların Ak Partili iktidar yıllarında dönüşüme uğradığı ve bunun kültür ve gündelik hayata önemli yansımaları olduğu söz konusu çalışmaların ortak varsayımdır. Her üç çalışma da orta sınıfların çeşitliliğine odaklanarak seküler ve dindar kutuplarda belirlenen toplumsal tabakada kırılmalar yaşandığı ve dindar habitusun artık alt sınıflara karşılık gelmediğine işaret eder.

İrfan Özet'in Fatih ve Başakşehir ilçelerinde yaşayan muhafazakâr mukimlerin sınıf habituslarını mukayese etmek gibi hayli zor bir yükü üstlenen çalışması oldukça akıcı bir üslûba sahiptir. Muhafazakâr habitusun 1950'li yıllardan bugüne oluşumu ve yaklaşık çeyrek asırda geçirdiği dönüşüm çalışmanın temel izleğini oluşturmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde Türkiye'de kentli muhafazakâr habitusun 1950'li yıllardan bugüne oluşum sürecine yer verilir. Çalışmanın teorik arka planı Weber'in (2018) *sosyal kapanma*, Bourdieu'nün (2017) *habitus* ve Frank Parkin'in (1974) kapanmayı alt sınıflara doğru genişleten *dayanışma temelli kapanma* kavramından oluşur.

Çalışmanın ikinci bölümünde Fatih ve çevresindeki muhafazakâr habitusun mekân tarafından nasıl içerildiği ele alınmaktadır. Fatih 1950'li yıllardan itibaren Anadolu'dan göç eden gruplar için *nöbetleşe yoksulluğun* mekânı, toplumsal hareketliliğin sıçrama noktası olmuştur. 1980 sonrası ekonomik yenden yapılanma ve göç süreçleri kentsel alanda muhafazakâr habitusun dönüşümünde başat rol oynamıştır. Bu dinamikler, toplumsal alanda küresel ilişki ağlarına eklenme becerisi gösteren kültürel sermaye sahibi grupları yeni orta sınıf konumlarına yerleştirir. Ne var ki hem kültürel hem de sosyal sermayenin avantajlarından yoksun, dönüşüme uyum sağlayamayan kesimler alt sınıflarda konumlanır. Bu doğrultuda iktisadi fırsatların yeniden dağılımında alt ve üst kutupların arasına yeni orta sınıflar müdahil olmuşlardır.

İlçenin 1950'li yıllardan bugüne mekânsal dönüşümüyle kentli muhafazakâr habitusun dönüşümü arasındaki ilişkisellik dikkat çekicidir. Fatih'te

özellikle, Haliç etrafında, 1980'li yıllara dek endüstriyel işletmelerin yer alması ilçeye Anadolu'dan göç akınlarını beslemiş ve bölgenin geçmişten gelen İslâmî dokusunu pekiştiren bir fonksiyona sahip olmuştur. Türk modernleşmesinin periferisinde kalan göçmen gruplar, geleneksel temelli toplumsal ilişkileri kente taşıyarak bölgenin İslâmî dokusunun sürmesinde önemli rol oynamışlardır. Bölgedeki cemaat temelli oluşumlar da işbu rolün sürmesinde önemli bir yer tutar. Özet, bölgede öncelikle İskenderpaşa sonrasında İsmailağa ve Menzil cemaatlerinin göçmen grupların kente tutunmasında tutkal işlevi gördüğünü tespit eder. Çalışmanın genelinde bu cemaatlerin kendi içindeki ayrışmasının izleri takip edilir. İskenderpaşa cemaati eğitim sermayesi yüksek bir toplumsal zümreyi temsil ederken, İskenderpaşa'dan ayrılan İsmailağa cemaati ise nispeten daha düşük eğitim sermayesine sahip toplumsal grupları temsil eder. İskenderpaşa'dan ayrılan bir diğer grup olan Menzil cemaati ise bölgede sınıf-altı gruplarının temsilciliğini üstlenir. Bu vakıf ve dernek temelli oluşumların bir kısmının Ak Parti tarafından desteklenerek faaliyetlerini yürüttüklerini belirten Özet, iktidar kanalıyla sürdürülen ilişkilerin vakıfların finansmanında önemli bir rolü olduğunu altını çizer. Bu derneklerin bir diğer önemi muhafazakâr habitusun yeniden üretiminde önemli işlevlere sahip olmalıdır.

Özet, Fatih'in mekânsal dönüşümüyle muhafazakâr habitusun dönüşüm sürecini eşanlı olarak değerlendirir. Grubun gündelik yaşamda sergilediği dışlayıcı pratiklerin geniş yelpazesi ve bunun yaşam tarzı ayrımında dışavurumu yazarın ele aldığı konular arasındadır. Özet, Sulukule ve Roman halka yönelik dışlayıcı eğilimlerden, Kürt göçmen gruplara varana dek sınıfın ilişkisel boyutuna ve mekânsal ayrışmanın dinamiklerine ışık tutar. Yazar, Romanları merkeze alan dışlama reflekslerinin pratik ekonomisinin kültürel sermaye yetersizliği söyleminde karşılık bulduğunu savunur. Ne var ki çalışmada farklı etnik grupların 1980'li yıllara kadar kentsel içirme pratiklerine uyum sağladığına işaret edilirken; 1980 sonrası Kürt göçmenlerin neden bu mekanizmanın dışında kaldığına bir açıklama getirilmez.

Özet araştırmanın Fatih ayağında Balat, Karagümrük ve Çarşamba mahallelerini odağına alır. Mezkûr mahalleler İslâmî sosyal hareketlerin damga vurduğu muhafazakâr mukimlerin sayıca çoğunlukta olduğu yerleşim alanlarıdır. Fatih, endüstriyel yüklerinden arınarak hizmet yoğun sektörlerle girerken, bölgedeki yerleşimler ve sınıfsal çeşitlilik dikkat çekicidir. Özet, Fatih'i bir taraftan İslâmî simgesel unsurların ön plana çıktığı bir yer olması yönüyle ele alırken diğer taraftan sınıfsal yelpazedeki çeşitliliklerin İslâm çatısı altında bir araya geliş ve farklılaşmaları muhafazakâr habitusun oluşum ve dönüşümü etrafında değerlendirir. Fatih, 1950 sonrası Anadolu'dan gelen muhafazakâr göçmenler için yerleşim yeri olmasının yanında toplumsal hareketlilik arzularının "sıçrama" noktasıdır.

Ancak 1980'li ve 1990'lı yıllardan itibaren göç dinamiklerinde meydana gelen dönüşümler ve bölgenin enformel istihdam alanlarına kapı açması "yerleşikler" ve "yabancılar" arasında çatışmaların fitilini ateşler. Bu çatışma alanlarına 2010'lu yıllardan başlayarak Suriye'li mülteciler eklendiğinde merkezileşme eğilimi taşıyan yerleşik muhafazakâr nüfus, sınıfsal saiklerle kentin daha mutena alanlarına göç eder. Yer seçim kriterlerinin "bizim gibi insanların" artık burada yaşamaması gibi sınıf-kültürel temelli olması dikkat çekicidir. Örtük bir söylemle ifade edilse de sınıfsal gayelerle gerçekleştirilen "taşınma" Özet'e göre, Fatih'e 1950 sonrası göç eden muhafazakâr habitusun dönüşümünün en önemli çıktıkları arasındadır. Dezavantajlı/madun gruplarla karşı karşıya gelişlerde oluşan söz konusu dışlama pratikleri, mülteci ve göçmenlerin temiz olmaması, suça iştirak etmeleri gibi kültürel havzalarda gerçekleşir. Özet, muhafazakâr habitusun dönüşümünün hem iktidar alanıyla kurulan ilişkiler hem de "onlar gibi olmayan" yeni göçmen gruplarla karşılaşmaları sonucu gerçekleştiğini savunur. Böylelikle kentsel dönüşüm arzularını gündemde tutan "muhafazakâr habitus" bu beklentilerinin gerçekleşmemesiyle "onlar gibi insanların" arasına karışmak üzere Başakşehir'e taşınmaya başlar.

Kentsel alanda yaşam tarzı ekseninde gerçekleşen yer değiştirmeler muhafazakâr faillerin toplumsal uzamındaki konumlarını iyileştirme stratejileri etrafında gelişir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ele alınan Fatih'ten Başakşehir'e yapılan göçler, öncelikle Refah Partisi öncülüğünde 1990'lı yıllarda ilçenin kurulma sürecini odağına alır. Başakşehir'in inşası ve ilçeye yapılan yerleşimlerin temeli ilk olarak muhafazakâr toplumsal gruplara ait bir yaşam alanı inşa etmek için gerçekleşir. 2000 sonrası dönemde ise yer değiştirmeler yeni "muhafazakâr" orta sınıfların kentin ve özellikle Fatih'in anonim yapısından kaçarak mutena alanlara yerleşme davranışı etrafında belirlenir.

Araştırmanın Başakşehir ayağında sınıfsal temalar billurlaşmaya başlar. Etaplar halinde inşa edilen ilçede her etap farklı bir sınıf profilini karşımıza çıkarır. Başakşehir, kültürel, sosyal ve ekonomik sermayeye sahip bireylerin demografik üstünlüğüyle Fatih'ten ayrışır. Fatih'teki yerleşimler konut maliyetlerini düşürme, toplumsal güzergâhta yukarı doğru hareket etme gibi beklentiler etrafında belirlenirken; Başakşehir'de mekân, "sokağa çıktığında bizim gibi giyinen, düşünen" insanlarla bir arada yaşama gibi sınıf-kültürel ayrımlarla şekillenir. Ne var ki Özet, Başakşehir'de yaşam tarzı temelli sembolik ayrımlarla karşılaşsa da, "muhafazakâr grupların" yaşam tarzlarını şekillendiren beğeni ve tüketim pratiklerinin ayrıntıları üzerinde durmaz. Görece 1980'li yıllarda başlayan, 2000'li yıllarda daha berrak görünümüne kazanan "muhafazakâr orta sınıfların", küresel tüketimin İslâmî varyasyonlarını tercih etmesi beğeni biçimleri ve yaşam tarzlarını çeşitlendirmiş ve Özet'inde işaret ettiği üzere farklı sınıf fraksiyonları ortaya

çıkmıştır. Buna karşın yazar söz konusu mekânlarda ayrışan muhafazakâr habitusların yaşam tarzlarının ayrıntılı dünyasını ele almak yerine iki grup arasında dışlayıcı pratiklerin nasıl gerçekleştiğini odağına alır. Yaşam tarzı temelli ayrımlar ise laik/seküler-muhafazakâr kanatlarda kutuplaşan kültürel sınırlar etrafında yorumlanır. Bedensel imgeler ve gündelik pratikler uzamında beliren farklılaşmalar seküler-dindar kimliklerin çatışmalarını besleyen unsurlar olur. Başakşehir aynı zamanda güvenlik ve bilhassa çocukların eğitimini yukarı taşıyacak potansiyellere sahip olmasından ötürü önem kazanmaktadır. Sınıf-kültürel süreçlerin mekânsal farklılaşma üzerinde belirleyici etkisi, katılımcıların ifadelerinde doğrudan karşılık bulur. Örneğin Bağcılar veya Gültepe'den Başakşehir'e yer değiştirmeler genelde seçkin-kültürel bir azınlığın içinde yer alma arzusu etrafında şekillenir: "aman ayakkabılarınızı kapının önüne koymayın. Burası Gültepe değil!" (s.264).

Kültürel sermaye hacminin artmasıyla kimlik temelli ayrımların belirsizleşmesi çalışmanın en önemli bulguları arasındadır (s.279). Dolayısıyla yer değiştirmelerin arkasında "kendi ikliminde yaşayan insanlarla" değil; benzer sınıf habitusuna sahip insanlarla bir arada yaşama arzusu olduğu açığa çıkar. Sınıf-kültürel deneyimlerin modernleşmenin "iki kutbunu" bir havzada erittiği görülür. Bu bakımdan yerleşimlerin muhafazakâr hassasiyetler değil, sınıfsal kaygılar etrafında gerçekleştiği görülmesine rağmen Özet, bu konunun üzerinde durmaz.

Türkiye'de hatırı sayılır bir çoğunluğa erişen orta sınıf ve grubun "muhafazakâr fraksiyonları" toplumsal değişimde önemli ölçüde pay sahibi olur. Özet'in çalışmasında 1950'li yıllarda kentleşen İslamcı grupların 2000 sonrası *dayanışmadan dışlamaya* evrilen pratiklerinin mekânsal izdüşümleri Fatih'ten Başakşehir'e uzanan hat boyunca takip edilir. Yeni orta sınıflar üzerine yapılan çalışmalar arasında ele aldığı konu çeşitliliği Özet'in çabasının takdir edilmesini gerektirir. Ancak geniş bir yelpazede ele alınan meselelerin çalışmanın bütününde dağınık bir görünüme yol açması eleştirilecek noktalar arasındadır. Özet, muhafazakâr habitusunun iki farklı mekânsal katmanda nasıl dönüştüğünü Bourdieu'nun (2017) habitus kavramı etrafında çözümlerken sınıfın ilişkiselliği üzerinde durmaması teorik zafiyet olarak görülebilir. Öte yandan çalışmanın "orta sınıflaşan muhafazakârlar" varsayımı Bourdieu'nün (2017) sınıf-habitusu kavrayışını göz ardı eder. Bourdieuyen perspektifte muhafazakârlık, orta-üst sınıf ideolojisidir. Bu bakımdan orta sınıf gruplarının genel eğilimi toplumsal uzamdaki konumlarını muhafaza etme dürtüsü etrafında şekillenir. Hâl böyleyken alt-orta sınıf konumlarından hareket eden toplumsal gruplar "muhafazakâr" değil; toplumsal güzergâhta alt-orta sınıf konumlarından orta-üst sınıf konumunu işgal etme yönünde "ilerlemeci" mücadele pratikleri geliştirir. (İlgili varsayım Türkiye'de, Bo-

urdiue'nün habitus kavramı çerçevesinde yapılan, "muhafazakârlık ve orta sınıflar" üzerine çalışmalar arasında da yaygın bir uzlaşıya sahiptir.) Bunun yanında muhafazakârlık kavramının kimlik temelli kullanımı da bu toplumsal grubu nitelendirmekten uzaktır. Özet'in "muhafazakâr orta sınıfların" kültürel sermaye hacmindeki yükselmeye kimlik temelli kaygılarında yaşanan çözülmeyle yönelik bulgusu bunun belirgin işaretleri arasındadır. Ayrıca çalışmada "habitus" kavramının çoklu kullanımlarına başvurulması (muhafazakâr kent habitusu vd) kavramın temel anlamının ötesine geçme riski taşır. Nitekim Wacquant (2019: 163) "metropolis habitusu", "uydu kent habitusu" gibi kent-bağlı habitusun çoğaltılmasının verimsiz kullanımlara yol açtığını ifade eder. Buna karşın Türkiye'de sınıf-kültürel alanda yapılan çalışmaların uzunca bir süre modernleşmenin merkez ve periferisinde yer alan grupları salt kültürel dinamikler etrafında değerlendirdiği göz önüne alındığında, Özet'in sınıf-kültürel alanda 2000'lerden bu yana oluşan çeşitliliğe dikkat çekmesi yazarın çalışmasının literatüre önemli katkıları arasında yer alır.

Kaynakça / References

- Akçaoğlu, A. (2018) *Zarif ve dinen makbul muhafazakâr üst-orta sınıf habitusu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2017). *Ayrım: beğeni yargısının toplumsal eleştirisi*. Ankara: Heretik Yayınları.
- Karadağ, M. (2009). On cultural capital and taste cultural field in a Turkish city in historical perspective. *European Societies* 11 (4), 531-551.
- Karademir Hazır. I. (2016). Wearing class: A study on clothes, bodies and emotions in Turkey. *Journal of Consumer Culture*, 17(2) 1-20.
- Özet, İ. (2019). *Fatih-başakşehir muhafazakâr mahallede iktidar ve dönüşen habitus*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özsöz, C. (2019). *Kutsal ve kural MÜSİAD Kayseri şubesi örneğinde yeni muhafazakâr orta sınıfın dönüşümü*. İstanbul: Libra Yayınları.
- Parkin, F. (1974). Strategies of social closure in class formation. F. Parkin (Ed) *The Social Analysis of Class Structure* içinde, (ss. 1-19). London: The British Sociological Association.
- Wacquant, L. (2019). Kenti Bourdieu'yle düşünmek: İlişkisi, ilkeleri ve uygulamaları. *İdealkent Dergisi*. 10 (26), 146-175.
- Weber, M. (2018), *Ekonomi ve toplum-1 Cilt*. İstanbul: Yarı Yayınları.